

ОЦІНКА ПАТОГЕННОСТІ ШТАМІВ ЗБУДНИКА *CLAVIBACTER MICHIGANENSIS SUBSP. SEPEDONICUM* НА РАЙОНОВАНИХ ТА ПЕРСПЕКТИВНИХ СОРТОЗРАЗКАХ КАРТОПЛІ ПОЛІССЯ УКРАЇНИ

Кільцева гниль – досить поширена і шкідлива хвороба бульб картоплі. Вперше вона була виявлена у 1908 році в Німеччині і описана Спікерманом та Коттгофтом. В сучасній фітопатології, збудника кільцевої гнилі називають *Clavibacter michiganensis subsp. sepedonicum*. В Україні збудник цієї хвороби викликає ураження 25-30% всіх районованих та перспективних сортів картоплі.

За описом Д.Я. Тіпограф (1937), збудник кільцевої гнилі – неспороносна, нерухома коротка паличка, розміром 0,5-1,0x0,4-0,6 мк., поодинокі або утворює короткі ланцюжки з 2-5 клітин. Молоді культури (7-14 діб) добре забарвлюються за Грамом. (У більш старих культур ця здатність втрачається). Саме цією властивістю користуються при діагностиці кільцевої гнилі. В тих випадках, коли необхідно підтвердити правильність визначення хвороби, проглядають під мікроскопом сік стебел, що зав'язали, та гниючі тканини бульб з ознаками кільцевої гнилі. Мінливість в процесі еволюції, висока пластичність патогенів до нових субстратів, якими в свою чергу являються нові районовані та перспективні сорти і гібриди картоплі, досить часто ускладнює визначення збудника при діагностиці. Поява нових вірулентних штамів збудника кільцевої гнилі потребує в свою чергу удосконалення захисних заходів щодо зниження шкодочинності гнилей бульб під час вегетації і при зберіганні картоплі.

Кільцева гниль в даний час розповсюджена на всій території України і спричиняє значні втрати врожаю. Шкідливість кільцевої гнилі підтверджується тим, що у всіх країнах Західної Європи ця хвороба є карантинним об'єктом. Досить часто інфекція кільцевої гнилі знаходиться в латентній формі і в сприятливі для розвитку роки приводить до масової епіфітотії хвороби.

Особливо небезпечна кільцева гниль для науково-виробничих установ, що вирощують еліту картоплі, насінницьких посівів, бо в сприятливі для її роки ця хвороба є основною причиною вибракування насінницьких посівів районованих, перспективних та дефіцитних сортів.

Недостатнє вивчення біології, розповсюдження та шкідливості кільцевої гнилі може призвести до небезпечної ситуації в насінництві картоплі, тому що ні в еліті, ні в високих репродукціях наявність бульб, уражених кільцевою гниллю, не допускається. Протягом тривалого часу в більшості наукових установ селекційна робота на стійкість до кільцевої гнилі майже не проводилась. Саме це і стало причиною масового поширення кільцевої гнилі в Україні.

В Державному агроекологічному університеті (на кафедрі селекції і фітомедицини), протягом 1999-2002 років були проведені дослідження по вивченню патогенності штамів збудника кільцевої гнилі на різних за стійкістю районованих та перспективних сортах картоплі. Збір колекції різних штамів збудника кільцевої гнилі проводився в умовах Житомирської, Рівненської, Волинської, Київської та Чернігівської областей.

Збудника кільцевої гнилі з бульб виділяли за методикою Белової О.Д. (1964) в окрему посудину. Потім готували розведення бактеріальної суспензії з концентрацією 10⁹млн. клітин, і при допомозі мікробіологічної петлі висівали на поживне середовище в чашки Петрі. На четвертий-шостий день після висіву аналізували інтенсивність росту бактерій, та проводили ідентифікацію і визначали належність їх до *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicum*. Після цього колонії, що відповідають *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicum* переносили в пробірки на скошене поживне середовище і проводили біохімічне тестування за методиками Інституту мікробіології і вірусології ім. Заболотного (м. Київ). Для зараження бульб картоплі виділеними штамми використовували медичний шприц з модифікованою голкою. Суть цієї модифікації полягає у тому, що голка на кінчику запаюється, а в її бічній частині прорізується отвір для штучної інокуляції бульбового матеріалу. Інокуляцію сорторазрків виділеними штамми проводили в пуповинній частині бульби. Після проведення інокуляції, бульби клали в поліетиленові пакети і витримували добу при температурі 22-24оС. Після цього бульбовий матеріал висаджували в ґрунт. Попередником під картоплю була озима пшениця. Догляд за посадками картоплі протягом вегетації проводили згідно технології вирощування в умовах Полісся України. Після збирання бульб, через 2 місяці проводили бульбовий аналіз і визначали ступінь ураження бульб кожним штамом.

Серед ізоляторів *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicum*, виявлено сильнопатогенні штами, що спроможні зберігати цю властивість протягом тривалого часу. До таких штамів належать: 12 лП, 38 лП; 42 л, 55, 68. Ці штами були порівняні з колекційним штамом 13а.

Визначення біохімічних властивостей бактерій, що відносяться до виду *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicum* проводили згідно визначника Бергі.

Більшість штамів, перевічених нами за комплексом диференційних тестів газ із глюкози не синтезували. Також не було засвоєння глюкози в аеробних умовах. *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicum* частково або повністю використовують такі речовини як сорбіт, мальтозу. Інозит не використовують. За даними Дж. Хаулту (1980), бактерії виду *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicum* не викликають розрідження желатину, хоча в нашому випадку відмічена штамова неоднорідність *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicum* щодо цієї здатності (таблиця 1). Досліджувані бактерії не спричиняють

пептонізацію молока, але викликають його зсідання з утворенням характерного кільцеподібного розшарування після інкубації протягом 12 годин. Бактерії не утворюють сірководню, індолу, в них відсутня оксидазна активність. Вони не викликають редукцію нітратів і не утворюють флуорисцуючого дифундуючого пігменту на МПА та КА.

Таблиця 1

Біохімічні властивості *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicum*

Диференційні тести	Виділені штами: 12 лП, 38 лП, 42 л, 55, 68	Колекційний штам-стандарт 13 а
засвоєння глюкози	+	+
-сорбіту	X	-
-мальтози	X	+
-інозиту	-	-
розрідження желатину:	X	-
пептонізація молока	-	-
зсідання молока	+	+
утворення сірководню	-	-
утворення індолу	-	-
утворення оксидази	-	-
редукція нітратів	-	-
утворення флуорисцуючого дифундуючого пігменту на МПА, КА	-	-
забарвлення за Грамом	+	+
колір колоній	М	М
рухливість	-	-
вірулентність на картоплі	+	+
ріст при 20 °С	+	+
ріст при 30 °С	x	-

Примітка: "+" – наявність властивостей "x" варіабельність властивостей

"-" – відсутність властивостей "м" молочний колір

Особливість збудника *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicum* в порівнянні з збудниками інших видів полягає в тому, що вони забарвлюються за Грамом (грам позитивні). При рості на картопляному агарі в чашках Петрі на 10-12 добу колонії набувають біло-молочного забарвлення.

Крім того, бактерії виду *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicum* являються нерухомими. Слід відмітити, що у деяких штамів за об'єктивних умов вірулентність до окремих сортів втрачалась. Такі штами були нами в процесі досліджень вибракувані і замінені на більш патогенні.

Всі виділені вірулентні штами досить добре ростуть при температурі 20°C.

Необхідно відмітити, що протягом лабораторних досліджень спостерігалась штамова неоднорідність *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicum* по відношенню до здатності росту на поживних середовищах (КА, МПА) при температурі 30°C. Відмічено, що штами збудника росли під дією такої температури, але з часом такі штами втрачали свою патогенність по відношенню до перспективних сортів картоплі. Це пояснюється прискоренням життєвого циклу бактерій під дією температури 30°C і старінням.

Серед ізоляторів ряду *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicum* окремі штами агресивні і спроможні зберігати цю властивість протягом тривалого часу (2 роки). Це такі штами як 12 лП, 38 лП; 42 л, 55 л, 68 л. Саме вони в лабораторних умовах викликали загнивання 95% досліджуваних бульб через 3-4 тижні. В польових умовах ці штами викликали повне загнивання таких сортів як Луговська, Ромашка-8, Обрій, Водограй, Зарево. Ці штами (за виключенням 42 л) були виділені із уражених зразків, відібраних в Малинському районі, які складали, в свою чергу, 38% від загальної кількості досліджуваних, а загальне число сильно патогенних штамів, що не втратили агресивності через 2 роки зберігання культури, становило 85%.

При вивченні в Житомирській області збудника кільцевої гнилі, виділені бактерії, ідентифіковані на основі їх біологічних властивостей як *Clavibacter michiganensis* subsp.

sepedonicum. В результаті визначення вірулентності отриманих штамів найвищу патогенність проявили ізоляти штамів: 12 лП, 38 лП, 55 л, 68 л. Вони викликали в польових умовах загнивання 40-45% бульб картоплі сортів, занесених до державного реєстру України: Світанок кийвський, Пролісок, Луговська, Ромашка-8, Зарево, Бородянська рожева, Либідь, Воловецький, Віхола, Українська рожева, Гібрид-1015, Гібрид-38, Обрій, Водограй, Адретта, Гатчинський. Виділені штами ми рекомендуємо використовувати в селекційних установах при цілеспрямованій селекції картоплі на стійкість до збудника кільцевої гнилі.

У результаті вивчення біологічних особливостей збудника хвороби *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicum*, що викликає кільцеву гниль на Полісся України, нами встановлено, що суттєву роль в розвитку захворювання відіграють штами 12 лП, 38 лП, 42 л, 55 л, 68 л, які не втрачали своєї патогенності протягом двох років. Ці ізоляти виділено із зразків, відібраних в Малинському та Овруцькому районах Житомирської області. На основі біохімічних та культуральних властивостей їх ідентифіковано як *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicus*.

Таблиця 2

Патогенність штамів збудника *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicum* на різних сорторозтках картоплі в зоні Полісся України

Сорт	Ступінь ураження сорторозтаків різними штамами, %											
	штам 12 лП		штам 38 лП		штам 42 л		штам 55		штам 68		середнє у штаммах	
	пагін	бульба	пагін	бульба	пагін	бульба	пагін	бульба	пагін	бульба	пагін	бульба
Світанок кийвський	34,2	4,0	74,1	0	32,4	4,2	12,4	2,1	4,2	1,2	31,4	2,3
Пролісок	27,4	3,2	33,2	2,4	14,2	1,4	22,4	1,5	7,2	2,0	20,8	2,1
Луговська	21,4	2,2	31,4	2,1	42,4	15,2	32,2	11,4	30,2	4,2	31,5	35,1
Ромашка-8	15,2	1,4	20,2	6,3	31,4	6,3	41,6	12,2	14,4	5,2	24,5	28,4
Зарево	32,3	18,2	16,4	2,4	61,4	8,2	47,2	9,1	15,4	2,2	18,5	8,0
Бородянська рожева	21,2	2,1	32,4	1,5	19,4	2,6	16,2	8,2	21,4	3,2	17,8	3,5
Либідь	31,4	12,2	65,4	12,4	52,4	8,2	34,4	6,4	12,2	1,4	39,1	8,1
Воловецька	41,2	6,2	12,2	3,2	17,8	0	14,4	5,6	8,2	1,0	18,7	3,2
Віхола	15,4	1,4	21,4	12,0	26,4	3,7	15,7	2,7	62,4	12	28,2	6,3
Українська рожева	27,7	2,6	8,9	2,2	56,4	2,2	32,4	1,0	15,6	8,4	28,2	3,2
Гібрид-1015	0	0	3,6	0	2,2	0	4,1	0	19,4	4,2	5,8	4,2
Гібрид-38	0	0	0	0	2,6	0	5,1	0	6,4	0	4,7	0
Обрій	2,1	0	3,1	0	1,2	0	2,4	0	2,8	0	2,3	0
Водограй	1,4	0	2,1	0	3,1	0	2,6	0	13,4	2,7	10,1	2,7
Адретта	0	0	0	0	0	0	2,7	0	12,6	2,2	3,0	0,4
Гатчинський	3,1	0	4,1	0	0	0	0	0	16,2	2,8	4,6	0,5

Ідентифікуючи *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicum* на основі вивчення біохімічних і культуральних властивостей і порівнюючи їх з літературними даними, в тому числі визначником Бергі, ми відмітили неоднорідність виділених штамів по

відношенню до використання сорбіту, мальтози, як джерела вуглецевого живлення і розрідження желатину. В лабораторних умовах штами 12 лП, 38 лП; 42 л, 55, 68 викликали загнивання 96% досліджуваних сортозразків картоплі. В польових умовах ці штами викликали загнивання таких сортів: Луговська, Ромашка-8, Обрій, Водограй, Зарево. Штами: 12 лП, 38 лП; 55, 68 були виділені із уражених зразків картоплі, відібраних в Малинському районі.

У результаті визначення патогенності штамів нами було встановлено, що такі штами як: 12 лП, 38 лП, були сильнопатогенними, а 42 л, 55, 68 через рік знизили свою патогенність (таблиця 2). В польових умовах сильнопатогенні штами викликали 60% загнивання бульб картоплі, а середньопатогенні – 35%.

Дослідження проводились за участю сортів: Світанок київський, Пролісок, Луговська, Ромашка 8, Зарево, Бородянська рожева, Либідь, Воловецька, Віхола, Українська рожева, Гібрид-1015, Гібрид-38, Обрій, Водограй, Адретта, Гатчинська. Максимальною стійкістю до штамів збудника кільцевої гнилі володіли такі сорти як: Бородянська рожева, Українська рожева, Гібрид – 1015, Гібрид – 38, Адретта. Особливість цих сортів полягала у тому, що вони були малосприятливими до інфекції штамів 12 лП, 38 лП; 42 л, 55, 68 протягом вегетаційного періоду. Сорт Бородянська рожева відноситься до ранньостиглих сортів (занесений до державного реєстру сортів України з 1993 року). Згідно досліджень він виявився високостійким проти кільцевої гнилі. Крім цього, цей сорт стійкий проти мокрої і бактеріальної гнилей, раку, відносно стійкий проти фітофтори, парші звичайної, стеблової нематоди. Середня маса товарної бульби 103 г., вміст крохмалю 14,9%, смакові якості 4.2 бала. Урожайність – 100-160 ц/га. Українська рожева відноситься до середньостиглих сортів. Районований в Україні і Республіці Беларусь з 1989 року. Універсальний. Стійкий проти фітофтори, мокрої гнилі, раку, вірусних хвороб. Середня маса бульби 94г., товарність бульб 95%, вміст крохмалю 16,9 %. Урожайність 210-250 ц/га. Гібрид – 38 належить до середньоранніх сортів універсального призначення, відносно стійкий проти хвороб грибкового і бактеріального походження. Середня маса товарної бульби 95г., смакові якості 4.5 балів, вміст крохмалю 13,5 %. Урожайність – до 400 ц/га. Гібрид 1015 – середньостиглий, універсального призначення, відносно стійкий проти мокрої гнилі, кільцевої гнилі, фітофторозу та деяких вірусних хвороб. Середня маса товарної бульби 99 г., смакові якості-4.0 бали, товарність 95%, вміст крохмалю – 16.1 %, урожайність – 210 – 300 ц/га. Під час досліджень було встановлено, що такі сорти як Світанок київський, Луговська, Пролісок, Ромашка 8, Водограй, Гатчинська, Зарево, Обрій були схильні до ураження штамами 12 лП, 38 лП; 42л, 55, 68. Ці штами в результаті тестування мали дещо нижчий рівень патогенності, але в процесі вегетації картоплі викликали 50% пошкодження рослин.

Висновок

Результати досліджень за патогенністю штамів: 12 лП, 38 лП; 42 л, 55, 68 свідчать, що всі вони належать до *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicum*. Максимальну патогенність мали такі штами як: 12 лП, 38 лП. Штами: 42л, 55, 68 мали середню патогенність. Штами 42л, 55, 68 доцільно використовувати для подальшої селекції районованих та перспективних сортів картоплі на стійкість до збудника кільцевої гнилі в умовах Українського Полісся. Такі сорти як Українська рожева, Бородянська рожева, Гібрид-38, Гібрид-1015 характеризуються високою стійкістю до збудника кільцевої гнилі.

Література

1. Белова О. Д. Поражение картофеля ямчатой и кольцевой гнилью // Сад и огород, - 1952, №4. - С.62-64.
2. Белова О. Д. Кольцевая гниль, черная ножка и меры борьбы с ними. - М.: Колос, 1964. - 116 с.
3. Положенец В. М. Изучение биологических особенностей кольцевой гнили картофеля в условиях Полесья Украины. // Микробиол. журн. - К.: Науч. мысль, 1992. №3. С.10-12.

-
4. *Положенец В. М.* Оздоровление семенного картофеля методом черенкования. // Картофель и овощи. - 1983. № 5 С.17-18.
 5. *Пересыпкин В. Ф.* Сельскохозяйственная фитопатология. - 4-е изд. перераб.и доп. - М.: Агропромиздат, 1989. - 480 с.
 6. *Пересыпкин В. Ф., Тютчев С. Л., Боталова Г. С. и др.* Болезни картофеля при интенсивных технологиях их возделования. - М.: Агропромиздат, 1991. - 271 с.
 7. *Рогозина И. И.* Биохимическая природа взаимоотношений возбудителя кольцевой гнили и растения-хозяина. // Тр. НИИКХ. - М., 1982. - Вып.12. - С.22-29.
-